

Identita romských dětí v „bílých“ českých rodinách

Marie Mrázková

Fakulta sociálních věd

Universita Karlova

Praha

3. ročník sociologie

Konzultoval: PhDr. Olga Šmídová
Práce bude obhajována v 6. semestru studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 19. května 2006

vlastnoruční podpis:

Poděkování:

Chtěla bych moc poděkovat své konzultantce Olze Šmídové za její podnětné rady a nápady, které mi byly inspirací.

Můj dík patří i mému manželovi nejen za psychickou podporu a trpělivost, ale i za pomoc při přepisování rozhovorů.

OBSAH

Abstrakt	3
1. Úvod	4
1.1. Uvedení do situace.....	4
1.1.1. Cíl práce.....	4
1.1.2. Respondenti.....	4
1.2. Stručný teoretický úvod.....	6
1.2.1. Náhradní rodinná péče.....	6
1.2.2. Identita.....	7
2. Metodologie	10
2.1. Kvalitativní přístup.....	10
2.2. Rozhovory.....	10
2.3. Pozorování.....	10
2.4. Vzorek respondentů.....	10
2.5. Analýza.....	11
3. Analýza	12
3.1. Biologičtí rodiče.....	12
3.2. Příchod z ústavu do rodiny.....	14
3.3. Děti hodnotí Romy.....	16
3.4. Problémy s romstvím.....	19
3.5. Rodiče hodnotí Romy a romské vlastnosti u svých dětí.....	19
3.6. Za koho se děti samy považují?	21
3.7. Budoucnost dětí.....	23
4. Shrnutí a závěry	25
Seznam použité literatury	28
Přílohy:	
Scénáře rozhovorů.....	30
Projekt práce.....	33

ABSTRAKT

Cílem této práce je ukázat, jak si vytvářejí identitu tři konkrétní romské děti, které byly hned po narození odloženy v dětském domově a kterých se v jejich čtyřech letech věku ujaly dvě české „bílé“ rodiny, které je dále vychovávají a starají se o ně. Základní výzkumnou otázkou tedy bylo, jakou identitu si děti konstruují v interakci se světem a zejména s významnými druhými. Můj přístup je konstruktivistický, snažila jsem se objevit strategie tvoření identity. Pracovala jsem s biografickými vyprávěními. Zároveň lze mluvit i o zúčastněném pozorování, neboť sama pocházím z jedné z těchto rodin. Mezi nejdůležitější zjištění patří fakt, že na tvorbu identity dětí mají zásadní vliv jejich náhradní rodiče a jejich postoje a názory. V jedné rodině převládá postoj o stigmatu být Romem v české rasistické společnosti. V druhé se zas mluví o tom, že lidé se mají hodnotit podle činů a ne podle „barvy pleti“ a že romské dítě v české rodině to má a bude mít těžké, protože nepatří pořádně ani do jedné společnosti. Děti z první rodiny si tedy uvědomují svou příslušnost k Romům a snaží se toto své stigma strategicky zvládat. Dítě z druhé rodiny si vybírá z obou společností tak, aby mu to co nejvíce přinášelo užitek.

Tendency of this article is to show, how three factual Gypsy children which were put away to creche directly after their born and which were educated with two “white” Czech families, create their identities. Basic research question was how the children construct their identities in interaction with the world and important others. My approach to this question is constructionist. I tried to find strategies of making identities. I worked with biographical stories. Simultaneously we can also speak about participate observation because I come from one of these families. Among my most important findings is the fact that children identity is influenced by parents standings and meanings. In the first family dominates a position that it is a stigma to be Gypsy in Czech racist society. In the second family it is spoken about it that people should be valued according to their acts and not according to their flesh-colour. Gypsy child in Czech family has very difficult position because it does not properly belong to any society. Children from the first family realise their incident to Gypsies and try to manage their stigma with strategy. Child from the second family choose among both societies to obtain the biggest advantages.

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

1.1. Uvedení do situace

1.1.1. Cíl práce

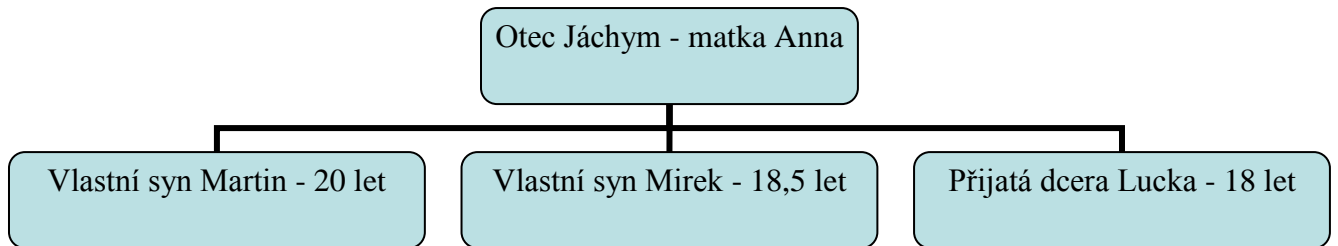
Cílem této práce je poodhalit, jakou identitu si tvoří tři konkrétní děti, které se narodily romským rodičům, ale krátce po narození byly odloženy do dětského domova a přibližně ve čtyřech letech života se jich ujala „bílá“ česká rodina, která je začala vychovávat a starat se o ně. Jakou identitu si přivlastňují děti samotné, jakou jim přisuzují jejich náhradní rodiče? Často zřejmě půjde o nějaký druh strategie, typifikace. S čím se děti identifikují, od čeho se distancují, oproti čemu se diferencují? To jsou mé základní výzkumné otázky, na které se budu snažit odpovědět.

Toto téma jsem si vybrala z toho důvodu, že moji rodiče se rozhodli přijmout do rodiny romskou holčičku a já s ní tedy žila v jedné domácnosti čtrnáct let (než jsem se vdala a odstěhovala). Sama tedy mám zkušenost, kterou jsem v této práci využila. Tento fakt ovlivnil i můj výběr respondentů. Povídala jsem si se dvěma rodinami. Jednu rodinu tvoří moji rodiče a sourozenci. Na druhou rodinu jsem dostala kontakt přes známé. Obě rodiny žijí ve městě (jedna rodina v Praze, druhá ve středně velkém městě středních Čech) v činžovním domě. Obě rodiny se hlásí ke katolické církvi a žijí životem aktivně praktikujících křesťanů.

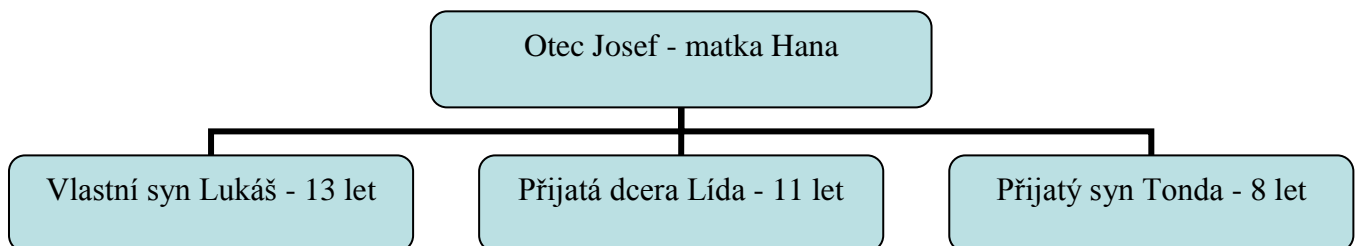
1.1.2. Respondenti

Jména všech respondentů jsou anonymizována.

Bartákovi: Do této rodiny patřím i já, jakožto nejstarší dítě.

Novákovi: Rodiče mají ještě dvě vlastní dospělé dcery, které jsou nejstarší ze všech dětí, ale žijí již samy svým vlastním životem. V době přijetí nových členů rodiny se osamostatňovaly a rodinný život se jich bezprostředně netýkal. S nimi jsem tedy rozhovory nevedla.

Lucka je Bartákovými adoptována, Lída je také od Nováků adoptována, Tonda je u Nováků zatím v pěstounské péči, ale je podána žádost o adopci. Všechny děti mají příjmení podle své náhradní rodiny.

1.2. Stručný teoretický úvod

1.2.1. Náhradní rodinná péče

Co je to náhradní rodina ?

Náhradní rodina znamená péči o děti, které ztratily či vůbec nenalezly svou pokrevní rodinu. Dítě je vychováváno náhradními rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. „Rodiče buď zemřeli, anebo žijí, ale o dítě se nemohou, nedovedou nebo neumějí starat. Přitom stupeň zanedbání jejich „péče“ je tak vysoký, že vývoj dítěte je vážně ohrožen nebo již poškozen.“ (Radvanová, Koluchová, Dunovský 1980: 18)

Dříve se velmi často vyskytovalo úplné osiřeni – tedy smrt obou rodičů. Tento stav je nyní výjimečný. Mnohem více se objevuje osiřeni sociální, které je způsobeno selháním vlastní rodiny.

Typy náhradní rodinné péče

V současné době se rozlišují podle zákona o rodině č. 94/1963 Sb. tyto formy náhradní rodinné péče :

1) Adopce (Osvojení) :

Při osvojení vznikají mezi osvojencem a osvojitelem stejná práva a povinnosti jako mezi dítětem a jeho biologickým rodičem. Práva a povinnosti mezi dítětem a jeho původní rodinou zanikají. Dítě získává osvojitelovo příjmení a vztah mezi dítětem, osvojitelem a jeho příbuznými se stává příbuzenský. Dítě pro adopci musí být nezletilé.

Existují dva typy adopce:

- zrušitelná (1.stupeň) – soud může ze závažných důvodů zrušit
- nezrušitelná (2.stupeň) – náhradní rodiče jsou zapsáni v matrice jako rodiče dítěte (např. často v případech, že jeden rodič je biologický)

2) Pěstounství :

Pěstounská péče je podporovaná státem, pěstouni získávají za péči o dítě finanční odměnu. Pěstouni mohou dítě zastupovat pouze v běžných událostech, v mimořádných situacích je třeba žádat o vyjádření zákonného zástupce dítěte (jeho biologický rodič, pokud není zbaven rodičovských práv). Pěstouni nemají k dítěti vyživovací povinnost. Styk dítěte s jeho biologickými rodiči není

vyložen. Pěstounství může přejít v adopci. Na pěstounskou péči mají nárok i děti nevhodné pro adopci (zdravotně či mentálně postižení, s právními komplikacemi, děti vyššího věku). Pěstounská péče zaniká dosažením plnoletosti dítěte.

- individuální : - a) příbuzní: prarodiče či jiní
 - b) cizí osoby – většinou už mají své vlastní děti
- skupinová : - a) velké pěstounské rodiny – pěstounské páry - přijímají do deseti dětí
 - b) SOS dětské vesničky – matka pěstounka – přijímá kolem šesti dětí a bydlí s nimi v samostatném domečku

3) Poručnictví:

Poručník je ustanoven, pokud rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovských práv, jsou právně nezpůsobilí nebo jejich rodičovská odpovědnost byla zastavena. Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Má dbát na jeho výchovu a spravovat jeho majetek. V případě, že pečuje o dítě osobně, může dostávat odměnu od státu.

4) Opatrovnictví:

Opatrovník je ustanoven soudem a ten také určí, která práva a povinnosti má opatrovník vůči dítěti. Opatrovník není zákonným zástupcem dítěte, má jen některá rodičovská práva.

1.2.2. Identita v konstruktivistickém pojetí

Identita není neměnná. Je výsledkem neustálé konfrontace.

V románě Patrica O'Briana Master and Commander vyslovil Stephen Maturin, chirurg královského loďstva v devatenáctém století toto o své identitě: „Identita, kterou mám na mysli, je něco, co leží mezi člověkem a zbytkem světa: středový bod mezi jeho pohledem na sebe samotného a pohledem ostatních na něj - přičemž se samozřejmě navzájem neustále ovlivňují. Reciproční směna, pane. Není nic absolutního, co by se týkalo mé identity.“ (Cornell, Hartmann 1998: 72)

Podobně mluví i antropolog Frederik Barth. Identitu chápe instrumentálně, jako konstrukt, který se vytvořil a používá se pouze účelově, neexistuje sama o sobě. Existuje pouze v konstrukcích lidí a činech, které lidé na základě těchto konstrukcí produkují a v interakcích s lidmi, se kterými své koncepty vyjednávají. Identity nejsou tedy osudově dané, neměnitelné. Jsou to pouze produkty lidí, aby lépe porozuměli světu kolem sebe, situacím, ve kterých se

nachází. To znamená, že konstrukce identity je neustálý proces interpretací. Etnické a rasové identity jsou proměnlivé v čase a prostoru.

Pokud tvořím identitu, musím také vysvětlit, kdo je „my“ a kdo jsou „oni“, co odděluje „nás“ od „vás“. (Cornell, Hartman 1998)

Goffman mluví o tom, že každý se snaží udělat na druhé dojem, snaží se ukázat, že patří k určité společenské vrstvě a očekává, že ostatní se podle toho k němu budou chovat. Ostatní nashromáždí z jeho sebe prezentace potřebné poznatky a aplikují na něj jinde ověřené stereotypy, což jim pomůže získat o jedinci další informace. Společenská role se pak vymezuje jako dramatické ztvárnění práv a povinností vázaných na určité postavení. Každý toto ztvárnění ale může pojmout trochu jinak, svým osobitým způsobem. (Goffman 1999)

Zmínila jsem se o stereotypech, které mají lidé vůči sobě. Lippmanna zaujalo, jak jedinci reagují na lidi jiné národnosti nebo rasy. Zdůvodňuje to tím, že svět je moc složitý. Aby mu lidé dokázali porozumět jako celku, vytvářejí si v mysli zjednodušené obrazy lidí a událostí, které považují za pravdivé a potom v souladu s těmito obrazy jednají. Stereotypy popisuje jako „obrazy v našich hlavách“. Podle Lippmanna dáváme přednost kulturně předpřipraveným definicím a pak vnímáme jen to, co jsme si ve stereotypizované formě z kultury vybrali. Současné pojetí stereotypů se od Lippmannova příliš neliší, stereotypy jsou určitá přesvědčení o charakteristikách skupin nebo jedinců. (Lippmann 1965)

Etnická identita je ukotvena v pokrevních svazcích, které jsou základním zdrojem etnické síly. Etnicita tak vyvstává z něčeho, co bychom mohli nazvat konstruované primordiality. Zdá se, že konstrukce a primordialita jsou naprosto opačné pojmy. Konstruktivistický přístup se to snaží objasnit. Chápání etnicity jako konstruované primordiality poskytuje možnost dostat etnické skupiny jako aktéry do středu etnických procesů a syntetizovat postoj přívrženců teorie zdůrazňující vliv společenské situace a daných okolností a primordialistického přístupu. K tomu je zapotřebí vzdát se „čistého“ primordialismu a tvrdit, že většina etnické síly nepochází z ničeho čistě primordálního, ale pouze z rétoriky a symbolismu, které se s nimi často pojí. (Cornell, Hartman 1998: 89-90)

Stigma a identita

Být Romem v české společnosti je někdy považováno za stigma. Za něco, co je hanba, nežádoucí, protože se to neslučuje se stereotypem, jaký by měl člověk být. Romství je považováno za nejméně hodnotnou etnickou identitu v české republice (Gabal 1999). „Stigmatizovaný“ dobře cítí, že i když se ostatní tváří jako že jsou si všichni rovni, že tomu

tak ve skutečnosti není. Čím více je však stigmatizovaný ve spojení s „normálními“, tím více se sám vnímá nestigmaticky. A ty, u nichž je stigma zřetelnější než u něj samotného, hodnotí stejně jako hodnotí „normální“ jeho. Identita stigmatizovaného je rozpolcená zvláště v situacích, když vidí svou skupinu jednat podle negativních stereotypů, za což se stydí a odpuzuje ho to, protože přijímá obecně platné normy, ale ke skupině cítí určitou sounáležitost. Nemůže svou skupinu zcela přijmout, ale ani pustit z hlavy.

Stigma může být zjevné nebo skryté. Pokud je stigma zjevné, je jinakost na první pohled zřejmá a osoba je diskreditovaná. Pokud je stigma skryté, je jinakost prvnímu vjemu utajena a osoba je diskreditovatelná. Romství patří až na výjimky mezi stigmata zjevná, protože je ihned patrné.

2. METODOLOGIE

2.1. Kvalitativní přístup

Vzhledem k tomu, že nechci problém zobecnit, ale jde mi poznání problematiky do hloubky, vybrala jsem si kvalitativní metodu, která se mi zdála nejvhodnější.

Použila jsem ukotvenou teorii (grounded theory). Pomocí otevřeného kódování jsem zmapovala okruhy témat, která se mi v textech objevují. Díky selektivnímu a axiálnímu kódování byly nalezeny centrální kategorie, čímž se mi téma zužovalo. (Strauss, Corbinová 1999)

2.2. Rozhovory

Rozhovory nebyly striktně standardizované, spíše polostandardizované. Měla jsem připravenou volnou biografickou osnovu, které mapovala možný průběh životního období stráveného s romským/i dítětem/děťmi z dětského domova. Otázky se ale mohly v průběhu volně upravovat. Navíc jsem si povídala s různými věkovými aj. skupinami, tzn. že každá skupina potřebovala trochu jinou strukturu rozhovoru.

2.3. Pozorování

Lze v podstatě mluvit i o zúčastněném pozorování, protože jsem patřila do rodiny, která si vzala z dětského domova romskou holčičku. To znamená, že sama jsem aktérem a subjektem, který zkoumám. Díky tomu mám vhled z vnitřku do problematiky, rozumím různým problémům, protože jsem si je sama zažila, ale na druhou stranu mi možná bude chybět výzkumníkův nezávislý pohled z vnějšku.

2.4. Vzorek respondentů

Mé respondenty tvoří celá moje rodina – rodiče, dva bratři a romská sestra. Dále jsem si povídala s jednou další rodinou – s manžely, jejich synem a romskou dcerou se synem. Mají ještě dvě dcery, ale ty mají již své vlastní rodiny a v době, kdy se přijímaly nové romské děti, ony žily již svým vlastním životem a byly na odchodu z rodiny. Tuto rodinu jsem získala technikou nabalování neboli sněhové koule (Disman 2002).

Jedná se tedy o úplné české rodiny - tzn. oba dva manželé (kteří spolu žijí v manželství již přes dvacet let), jejich vlastní biologické děti (v obou případech 3) a přijaté dítě/děti .

2.5. Analýza

Rozhovory natočené na diktafon jsem přepsala a dále interpretovala a analyzovala. Použila jsem kvalitativní metodu analýzu biografických vyprávění a konstruktivistický pohled. Data jsem kódovala a hledala kategorie, do kterých bych je zařadila. Pak jsem vybrala ty kategorie, které se mi ukázaly jako stěžejní a pomocí nich jsem interpretovala rozhovory. Jako nejdůležitější kategorie se ukázaly být: překvapení z života v rodině při příchodu z dětského domova; vztah dětí ke svým biologickým rodičům; to, jak se děti dívají na Romy, jaký k nim mají vztah; to, jak se na Romy dívají náhradní rodiče dětí; jaké romské vlastnosti spatřují náhradní rodiče u svých přijatých dětí; se kterou společností děti tvrdí, že se více identifikují; jakou spatřují náhradní rodiče budoucnost svých přijatých dětí z hlediska jejich „místa ve společnosti“.

3. ANALÝZA

Pracovala jsem v konstruktivistickém duchu. Pokusila bych se nastínit, jak je konstruována identita romských dětí v bílých rodinách. S čím se děti ztotožňují, proti čemu se vymezují, s čím se musejí vyrovnávat.

Kromě Lucky, které bylo právě 18 let, jsou Lída (11 let) i Tonda (8 let) ještě nezletilí. Proto si myslím, že na jejich názory a pohledy mají značný vliv postoje významných druhých - především jejich současných náhradních rodičů. Z toho důvodu se postoji náhradních rodičů a místy i sourozenců zaobírám.

Kromě toho, že tyto romské děti jsou vychovávány „bílou“ společností, je neméně důležitý i fakt, že přišly z ústavní do rodinné péče. Konstrukce identity a strategie, jak ji zvládat tedy nejsou jednoduché.

Podívala bych se na kategorie, které se mi vygenerovaly jako nejdůležitější. Budu zkoumat jak je pohlíženo na biologické rodiče dětí, jaký mají děti vztah Romům jako takovým, jaké jim přiřazují vlastnosti, zda jsou rády, že jsou Romy, jestli s tím měly samy problémy a jaké resp. jak to biograficky zpracovaly ad. (Alfred Schütz říká, že biograficky definovaná situace zahrnuje i historii této situace, tedy vlastní životní historii, jejímž prizmatem se na nové dívám, ale i naopak. (Nohejl 2001)) Dále za koho se děti samy považují a jak je odhadována budoucnost dětí.

3.1. Biologičtí rodiče

Žádné z dětí neudrhuje kontakt se svými biologickými rodiči. Ba co víc, od odchodu z dětského domova je nikdy nespatriily a vzpomínky na dřívější dobu již zmizely. Původní rodiče tedy o děti nejeví žádný zájem a rodiny o nich nemají příliš informací. Samy děti reagují na tuto otázku rozdílně.

Lída toto téma zdá se potlačuje a nechce o tom příliš mluvit ani přemýšlet. Zřejmě je to její obrana, jak před svou minulostí utéci. I když jsem se pokoušela ptát se na pobyt v dětském domově, na nic si údajně nepamatovala. Přitom do rodiny přišla, když jí byly čtyři roky - tedy ve stejném věku jako Tonda a Lucka, kteří si na ústav pamatují.

M: A viděla jsi někdy svoje původní rodiče?

Lída: NE! Fakt to teda ne.

M: A chtěla bys je vidět?

Lída: Ne.

M: Ne? A co si o nich myslíš?

Lída: Co by jsem si o nich myslela, když jsem je asi neviděla?!

Tonda říká, že by ho zajímalo, jak jeho rodiče vypadají, ale nic víc. Chce znát své kořeny, své předky, jeví zájem o svou minulost, svou identitu řeší. Ale je rád, že žije u lidí, kteří ho mají rádi a starají se o něj a k biologickým rodičům se vrátit nechce, protože ho opustili. Strategicky tedy původní rodiče neodsuzuje, protože mu přece jen dali život a protože jsou pro jeho identitu minulost a předci důležití, ale distancuje se od nich, protože se o něj odmítli starat. Svůj zájem zde vymezuje resp. omezuje na pouhou zvědavost, skoro zrcadlově se ztotožňuje s postojem významných druhých, které přijal za své, ač jistě ne zcela mechanicky.

M: A seš rád, že je neviděl, nebo bys je radši viděl?

Tonda: Tak je brát jako tajemství, takže.

M: Takže seš rád, že je to tajemství?

Tonda: No.

M: Jo?

Tonda: Někdy si říkám: "Proč by jsem to nemohl vědět?"

M: Takže tě to zajímá?

Tonda: Nó zajímá. Ale moc se o to nezajímám, protože, protože když, když prostě to nemám vědět, tak se o to nebudu zajímat.

Jeho náhradní matka ještě doplňuje:

...že jako by je někdy vidět chtěl, ale že by s nima v žádném případě nezůstal. ... když ho takhle mohli nechat, takže s nima bejt nechce.

A zdá se, že jeho náhradní rodiče by proti případnému setkání s biologickými rodiči neměli námitek.

Hana: ...jenže kdoví ta matka tu asi neseženem a aby to nebylo až, radši až budou hodně velký, protože pak vidět nějakou trosku. Myslím, že s tím otcem by to až takovej problém bejt nemusel, protože (.) pokud není nějaký kriminální, ale nevypadá to, že by byl...

Co si myslí Lucka, lze těžko odhadnout. (Důležitou úlohu hraje zřejmě na jednu stranu zvědavost, ale na druhou lenost a setrvačnost.) Původní rodiče by asi viděla ráda, ale nijak se aktivně do setkání nehrne. Přiznává, že o ní rodiče nikdy nejevili zájem a díky tomu bylo vlastně právně jednodušší získat novou rodinu.

Zde spatřuji postoj typu reciprocity - když nemají zájem, tak já taky ne a nemám to zapotřebí nebo jen z vlastního zájmu o své kořeny (ne o ně), protože skuteční rodiče se o dítě přece starají.

Lucka: Nezajímali se. No, kdyby se o mě zajímali, už jako v tom, když jsem byla malá, tak by původně tyhle ty rodiče neměli právo si mě vzít.

Její nynější rodiče by vlastní setkání iniciovat nechtěli, myslí si, že takhle je to lepší. Zřejmě působí určitá představa biologických rodičů, které se bojí.

Anna: Ale jako že by jí šla chtěla někdy hledat a hlavně mě to nepřipadalo nikdy ani jako ani rozumnej nápad, abysme to udělali my, protože si myslím, že by to nebylo správný.

Přesto, že to nyní děti ke svým biologickým rodičům nijak netáhne, prošly si obdobím (zřejmě kromě Lídy, která vše potlačuje), kdy si tyto rodiče idealizovaly. Toto období se vyznačovalo především tím, že děti byly obzvláště citlivé na požadavky náhradních rodičů a jejich tresty. Na požadavky či tresty reagovali většinou jako že tohle by po nich jejich vlastní rodiče určitě nechtěli, u těch, že by se měly lépe...apod.

Jáchym: ...a najednou jsem jako vycítil takový to jednání kdyby, jo vy mě tady zakazujete, přikazujete, jó kdyby tady byl můj táta, u něho bych se měla dobře.

Bartákoví pak přiznávají, jak se s touto pro ně nepříjemnou situací vypořádali. Přesto, že se o Lucky původních rodičích nikdy nevyjadřovali negativně, na rovinu jí řekli, jak se věci mají, že biologičtí rodiče se o ni na rozdíl od nich nezajímají a nestarají a že tedy není důvod k idealizaci a vybájeným představám. Toto řešení se ukázalo jako účinné, protože Lucka o tom již dále nemluvila (otázkou však zůstává, co si ve skutečnosti myslí). Stojí možná za povšimnutí, že o biologických rodičích se Lucka v takto zidealizované podobě zmínila pouze ve chvíli, kdy vyvstaly nějaké problémy s náhradními rodiči. Zřejmě zde nelze hovořit o strategii ve smyslu uvědomované, přísně racionalistické, ve smyslu užití prostředků k dosažení cíle. Ale spíše o „strategii zvládnání“ situací, odvrácení nepříjemností...

Jáchym: ...nikdy jsme teda neříkali nic špatného o těch jejích rodičích, ale řekli jsme velice tvrdě, že my jsme si jí z toho domova vzali, protože jsme jí měli rádi a že její rodiče jí tam dali, tak ať neblázní a neidealizuje situaci. A vlastně po tom jed- po týhletý jediný větvě si myslím, že se to spravilo a už neměla chuť si ty rodiče idealizovat a alespoň nemluvila o tom nahlas.

3.2. Příchod z ústavu do rodiny

Při příchodu do rodiny čekal na děti jeden velký šok. Ocitly se v rodině, kterou tvořil táta, máma a sourozenci. To, co připadá každému normální a běžné, bylo pro ně naprosto nové a cizí. Do této doby byly zvyklé vídat kolem sebe pouze vychovatelky - většinou ženy. Děti nevěděly, co znamená slovo „rodina“, „rodič“, „sourozenec“. Nyní se ocitly v novém druhu společenství, v nové skupině, která navíc fungovala na zcela odlišných principech. Musely si zvyknout na nové uspořádání, musely se naučit novému způsobu komunikace.. Do této doby byly „ústavním dítětem“, nyní se z nich staly „děti vlastní“. Získaly zcela novou identitu. Pojem dítě se kvalitativně změnil. Nejedná se již pouze o dítě jakožto označení „malého dospělého“, ale o dítě, které znamená příslušnost k rodičům a rodině.

Lucka: takže to bylo úplně něco asi pro mě asi jiného. Protože jsem furt viděla jenom ty vychovatelky. ...že rodina spočívá v tom, že jsou tam děti a žena a muž. ... jsem to nikdy neviděla. Jsem si říkala, co to je, jo? Co to, co to je za lidi? Co to je za společnost? ... Těžký ano. To jo no, sem byla teď jsem furt byla zavřená ty čtyři roky tam, že jo, tak teď najednou skok do světa.

M: Že sis najednou musela zvyknout na cizí lidi?

Lucka: No, úplně cizí lidi, který jsem předtím znala trošku a prostě už jsem měla svůj rád tam a najednou jinej zase. Rychle se překombinovat a tohle je hustý, no.

Lucka: No, co asi jsem nikdy nepoznala tam v tom děčáku - LÁSKA! Láska mezi těma lidma. Mezi vychovatelem, dítětem a těma dětma. Prostě tam se pozná, jestli ten dospělej má rád to dítě. A pak se to pozná i na tom chování.

Tonda: = já jsem vůbec nevěděl, kdo to je! Já jsem si myslel, že mě převezli do dalšího kojeňáku!

Dostaly se mezi lidi, kterým na nich opravdu záleželo. Nebylo třeba již dále zachovávat „zákon smečky“ - tedy že přežije jen nejsilnější jedinec. Nebylo nutné nadále vyhrávat na druhé, abych se na jejich úkor obohatil a „přežil“. Nyní žily děti s lidmi, kteří je měli rádi, kteří jim chtěli pomáhat a ne je obelstít. Z naučeného sobectví a spravedlnosti bylo třeba přejít na solidaritu a pomoc. Bylo třeba se naučit, že nyní jsou tu lidé, kteří pro mě znamenají něco víc než druzí. Museli se přizpůsobit životu v rodině a naučit se ho žít - podle strategie, že kdo se nepřizpůsobí, nepřežije.

Anna ještě dodává, že ústavní výchova poznamenala Lucky navazování vztahů do budoucna. Jednak je podle ní pro Lucku i nyní složitější navázat hluboký vztah, protože v dětství ji k tomu nikdo nevedl. A jednak po příchodu do rodiny Luce trvalo, než pochopila, že ne každý, kdo se k ní zachová hezky, k ní má stejný vztah a že rodiče znamenají víc, než ostatní dospělí.

Anna: Lucky vztahy jsou celkově plitší, což si myslím, že pochází z útlého dětství, kdy nebyl vztah vázán k jedincům, ale ke kolektivu. Kdy to citové strádání rozdělila mezi všechny. Přece víš, že ze začátku vůbec nerozlišovala vztah mezi tátou a mámou a jiným pánem či paní, kteří se k ní chovali hezky.

Všechny děti se shodují v tom, že jsou rády, že se dostaly k této své rodině, která se o ně stará, že v dětském domově by se rozhodně měly hůře. Lucka jako jediná nemluví ani tak o tom, že by to bylo v domově horší jako o tom, že by to bylo horší, kdyby zůstala mezi „svými“. Poukazuje na horší životní úroveň Romů a jejich životní styl, spojený s horšími hygienickými podmínkami a kriminalitou.

Zde se projevuje zobecnění své osobní dílčí zkušenosti s určitými Romy na Romy a pak zas zpátky a osobní distance od takových zobecněných Romů.

Lucka: Když někde vidím takový ty cikánský domy, je mi z toho špatně někdy. Se modlím abych tam někde neskoncovala.

V této poznámce spatřuji v přeneseném významu i fakt, na který upozorňuje Goffman, že se snaží distancovat od těch Romů, u nichž je více než u ní zřetelné „stigma Roma“. (Goffman 2003: 124)

Jáchym to vysvětluje tím, že Lucka vidí ve svém okolí spíše Romy žijící v horších životních podmínkách, a proto se k nim zas tolik nepočítá.

Jáchym: ...takovejch rodin nebo takovejch Romů jako bych řekl víc civilizovanejch nebo žijících nějakým standardem nevidí kolem sebe, tak jako jí to netáhne mezi ně.

V Lucčině výroku, kde zdůrazňuje „slušné bydlení“ a čistotu, lze vidět, že je do určité míry kulturně asimilována ve většinové společnosti.

3.3. Děti hodnotí Romy

Jak hodnotí děti samy Romy obecně? Jak hodnotí sebe jako Romy? Jaký k nim mají vztah? Jaké vlastnosti a hodnotové postoje jim přisuzují? Myslím si, že je pro děti složité přemýšlet a uvažovat v zobecňující rovině. Mají v sobě ale modely pro realitu, jak by to mělo být, jak by věci měly vypadat, jak by se lidé měli chovat. Vztah k Romům se různí. Kromě Lídy, která o tom nemluví, cítí Tonda i Lucka určitou sounáležitost. Jejich vztahy jsou ale složitější, navíc prošly vývojem - především u Lucky, která je také nejstarší.

Lída tedy opět mlčí. Na většinu otázek odpovídá odmítavě. Buď neví nebo si nic nepamatuje. Rozdíl mezi Romy a „Gádžy“ nevidí. Řekla bych ale, že nad rozdíly ani nechce přemýšlet, že to byla úniková odpověď.

M: A myslíš si, že třeba, že je nějaký rozdíl vůbec mezi Romama a Čechama třeba?

Lída: Já nevím!

M: Nevíš? Nepřemejšlíš o tom vůbec?

Lída: Ne.

...

M: A je ti to jedno, jestli máš kamarády takový, nebo takový? ((pozn.míněno Romy nebo „bílé“))

Lída: Jo, takový makový.

M: Je to fuk?

Lída: Alespoň že mám nějaký.

Poslední věta „alespoň že mám nějaký“ ukazuje zřejmě na to, že kamarádů příliš nemá a je proto vděčná za kohokoliv.

Odlišná situace je u Lucky, která sice také zásadní rozdíl mezi Romy a „bílymi“ nezmiňuje, ale oproti Lídě je ochotná o tomto tématu šířeji hovořit a nečiní jí to potíže. Lucka se snaží rozlišovat lidi ne podle „barvy pleti“, ale podle toho, jestli jejich chování odpovídá normám a hodnotám, které ona a její rodina považuje za správné (tzn. základy slušného chování, křesťanské hodnoty). Říká, že ve všech společnostech existují lidé zlí a dobří. Přitom jsem po ní ale rozhodně nechtěla hodnotit, který národ je „lepší“ či „horší“. Zajímalo mě, zda si uvědomuje např. kulturní rozdíly. (Vím, že ale hodně věcí, které Lucka tvrdí, jsou naučené fráze, které přejala od svých náhradních rodičů. Například právě tvrzení o tom, že všude jsou lidé zlí a dobří a že nezáleží na barvě kůže. To říkali Bartákovi Luce zvláště v době, kdy byla smutná z toho, že se jí děti ve škole smály, že je Romka.) Myslím, že v pozadí jejího vyprávění je očekávání mých stereotypů, zřejmě se přizpůsobila mým očekáváním. Tím, že se

naučila „správně“ odpovídat na těžší otázky, učí se vlastně strategii, jak vypadat moudře a jak nemít problémy.

Romy vidí jako bytosti vysoce obětavé, ochotné pomoci. Jako negativum uvádí krádeže (možná proto, že s tím má sama osobní zkušenost.).

Uvědomuje si, že mezi Romy a „bílymi“ panuje občas nesnášenlivost a napjatost, ale nijak to nehodnotí.

M: A co si myslíš teda o Romech?

Lucka: No, samozřejmě. Některý jsou dobrý, některý jsou zase špatný. Nemůžem je hned soudit.

M: A jaký jsou ty hodný?

Lucka: Hodný? Jsou milí třeba, uměj pomáhat, uměj prostě dokonce i obětovat pro toho druhýho. Uměj klíd'o položit život za své přátele.

M: Mmm a ty zlí?

Lucka: A ty zlí? No kradou no.

...

Lucka: Podobný, podobný je to! Nejsme všichni, každej je originál takže, nemůže to bejt stejný.

M: A myslíš že je v tom nějaký rozdíl?

Lucka: No, trošku ano.

M: A v čem?

Lucka: Že prostě třeba, že třeba bílí a černej se většinou nemůžou snýst. Jó? To je ten rozdíl, protože tam vlastně se někdy ukáže, že vlastně třeba bílej muž by byl v něčem lepší a ten tmavší může být taky v něčem lepší a originálnější. ...

M: ...A myslíš si, že jsou teda nějaký jakoby rozdily?...

Lucka: Mmm, možný to je, ale já to neumím takhle říct.

Je tedy vidět, že takové otázky si ona sama neklade, což je zajímavé. Kategorie „Rom“ pro ni není relevantní. Ale proč? Možná tuto kategorii nevidí a nechce vidět, protože se nechce na této úrovni typifikovat. Z hlediska strategie konstrukce identity vidíme, že etnická příslušnost pro ni není relevantní, a že je nahrazována identitou, která je založena na úspěchu a konformitě k dominantní kultuře. (Szaló 2002: 192)

Lucky vztah k Romům se ale vyvíjel. Hezky o tom mluví její bratr Martin. Ze začátku cítila, že jí „něco“ s Romy spojuje. Ale nyní si uvědomuje jejich odlišný způsob života od toho, ve kterém byla vychována. A protože s některým romským chováním nesouhlasí, ale přitom cítí, že k nim trochu patří, o to víc se od nich distancuje, aby bylo vidět, že k nim tak úplně nepatří. Jde tedy o dialog obou dvou pohledů a postojů, definic resp. kritérií dle kterých je učí vidět se (sama sebe).

M: Jakej si myslíš, že má vztah k Romům?

Martin: Myslím si, že ted'ka hodně odmítavej a ze začátku docela kladnej. Jako že ze začátku k nim i tíhla, že se s nima kamarádila, si myslím, ale potom Mirkovi ukradli nějaký peníze a tak a Lucka nemá ráda kouření a nerada pije alkohol a takový věci a to jsou věci, který těm Cikánům u nás v ulici jsou docela vlastní, tak kvůli tomu se na ně dívá odmítavě. A O TO VÍC odmítavě, že si je vědoma toho, že k nim jako by trošku patří. Tak je má o to míň ráda, si myslím.

Stejně to popisuje i otec Jáchym. Lucka zpočátku viděla, že k Romům patří, ale pak si uvědomila, co všechno ji od nich odlučuje, čím vším je jiná a co jí na Romech vadí.

Jáchym: Romové ze začátku jí tak nějak přirozeně přitahovala, protože cítila, že k nim nějak, že jo, viděla, že jsou tmaví a ona že je taky tmavá, ale to bez našeho nějak přičinění jako jí začala vadit ta romská hlučnost.

Je otázkou, zda se dá určit „přičinění“. Vliv může mít totiž už jen to, jak se významní druzí tváří, jaké mají sami postoje, jak se chovají.

Je vidět, že se tedy od Romů distancuje přes vztahy v rodině. Protože bratr Mirek, kterého má Lucka stejně jako zbytek rodiny ráda a cítí k němu určitou sounáležitost, byl Romy okraden, tedy byl jimi poškozen a protože on i zbytek rodiny tento čin odmítá, cítila se pohoršena i Lucka a s tím se distancuje od Romů. Goffman mluví o tom, „že čím užší je spojení stigmatizovaného s normálními, tím více se bude sám vnímat nestigmaticky.“ (Goffman 2003: 125) Pokud to převedu na naši situaci, kdy stigma představuje být Rom v české společnosti, pak to docela sedí, protože spojení Lucky s její náhradní rodinou je poměrně silné.

Tonda si velmi dobře uvědomuje, že k Romům se často většinová společnost chová špatně jen kvůli tomu, že jsou Romové a že je tedy těžké něčeho dosáhnout, protože Rom se musí snažit mnohem více než „bílá společnost“. Co je ale zajímavé, zdá se, že Českou společnost vyloženě za tento postoj neodsuzuje. Přijímá to tak, jak to je. Zároveň je pro něj velice důležitá příslušnost k rodu, ke svým předkům. A to i přes to, že je nezná a kromě raného dětství je nikdy dále neviděl. Zdá se, že právě on bude svou identitu v budoucnu hodně hledat.

Tonda: Protože Romové se musej chovat mnohem líp než Češi a Češi si dělaj to, co chtěj, protože jsou bílí.

M: Aha, takže je to nefér?

Tonda: No, není. Je nebo není? Je to fér no.

M: A chtěl bys bejt radši Čech, nebo seš rád, že seš Rom? ...

Tonda: Tak já jsem rád, že jsem Rom. Protože mám plno předků.

Pocit nerovnosti získal Tonda určitě od své náhradní matky Hany, která si uvědomuje, že česká společnost je rasistická a že když Rom chce něčeho dosáhnout, musí se chovat lépe než ostatní „bílí“. Připomíná to svým dětem, aby viděly, jak to ve světě chodí, jak je nutné se chovat a aby je co možná nejvíce uchránila všeho nebezpečí.

Hana: ...já jim říkám musíte bejt vlastně hodnější než ty druhý, ale oni to nezvládnou.

Je tedy vidět, že barva pleti je brána jako zjevné stigma. Hana se snaží učit své děti, že postavení ve společnosti není spravedlivé a učí je strategii, jak vše překonat, jak obstát v takovém světě a takové společnosti - chovat se lépe než ostatní.

3.4. Problémy s romstvím

Měly děti někdy problémy s tím, že jsou Romové? Žádné z dětí netvrdí, že by problémy nemělo. Uvádím výpověď Lucky, která je nejstarší a zažila toho tedy nejvíce. Zdá se, že to v ní nezanechalo velké trauma. V dětství ji to sice trápilo, ale nyní na to již vzpomíná jako na něco, co je již překonané, co je za ní, s čím se musela vypořádat.

M: A měla si někdy třeba jakoby s tím problémy, že seš Romka?

Lucka: Jo, měla. jo měla, ale tak taková jako spíš menší. Ted' když jsem větší, tak se mi moc nikdo tak moc nedovolí.

M: A vadilo ti to hodně?

Lucka: No, tak když už to přesahovalo meze, tak jo no. No až jednomu jsem musela rozbít málem pusu protože fakt, on furt do mě fakt šil, jo.

V pozadí spatřuji předpoklad, že tyto problémy se dají vydržet.

3.5. Rodiče hodnotí Romy a romské vlastnosti u svých dětí

Jak vidí Romy jejich nynější rodiče a jaké „romské“ vlastnosti spatřují u svých přijatých dětí?

Nebylo by dobré, kdyby u náhradních rodičů převládaly idylické představy o romské menšině. A právě mí vypravěči mají realistický pohled na věc, nevidí situaci černobíle a přijímají věci a své děti takové, jaké jsou.

Lucka je hodnocena celou rodinou jako vysoce temperamentní, živá, veselá, kamarádká. Má smysl pro rytmus a tanec, ráda zpívá. Žije přítomným okamžikem, takže nedovede plánovat, mít výdrž, spořit peníze. Její současný otec Jáchym mluví o jejím vztahu k přítomnosti. Pokud někdo žije jen přítomností, jeho pohled na svět a normy a hodnoty je zcela jiný než pohled „bílé společnosti“. V přítomnosti nemá význam minulost, protože je již pryč, to znamená ani vděk, nemá smysl budoucnost, protože je daleko a já si přece chci užít přítomnost. Člověk tedy nemyslí na závazky, které má, na sliby, které někomu dal, na následky, které bude mít jeho chování. Není důležité něco předem plánovat, dodržovat termíny. Zajímavý je i postoj k majetku. Přece když někdo něco má, ale zrovna to nepotřebuje a já to PRÁVĚ TEĎ potřebuji, tak je normální, že si to vezmu.

Jáchym: ...myslím si, že Romové žijou hodně přítomný okamžik. ...že není důležitá ta minulost, to znamená jako ani ta vděčnost za něco, co se udělalo a není důležitá taková ta budoucnost, protože ta teprve přijde. ... ale pak je krásný vidět, jak se ... dokáže radovat. ...Raduje se a strhne svoji radostí i ostatní, aby si ze všeho nedělali tak velkou hlavu...ona sice už ted' jako bere, že ... věci patří i tomu, kdo to má a nepotřebuje a to mi nedává práno si to vzít, ale pořád pořád to v ní nějak je.

Matka Anna dodává postřeh o jejím temperamentu. Také si uvědomuje její jiné hodnoty a chápání světa, což může být pro společné soužití pro obě strany složité.

Anna: Já bych řekla, že typickejš je takovej i ten temperament, kterejš je opravdu strašnej živěl, kterejš je naprosto odlišnej od nás. ...Člověk má někdy pocit jakoby takový povrchnosti. Ale

prostě je to jenom tím, že je opravdu strašně jiná a věci chápe jinak a myslím si, že pak prožívat věci v bílý společnosti, která si prostě zakládá na určitéch hodnotách, která dodržuje čas, termíny, nedotknutelnost majetku, že to prostě pro ní bude hodně těžký.

Bratr Martin doplňuje popis přítomného okamžiku. Protože se chci mít TED dobře, nechci se omezovat, snažit se, přemáhat se.

Martin: Třeba někdo rád překonává potíže a Lucka ne. Lucka se má radši pořád dobře je nerada, když jí někdo otravuje z jejího klídku a nemusí dělat nic, co se jí nelíbí.

Otec Jáchym upozorňuje ještě na jednu zajímavou skutečnost. Hodnoty Romů se liší od hodnot většinové společnosti. Lucka si samozřejmě uvědomuje, že některé hodnoty „bílých“, které jí samotné nejsou zrovna vlastní (např. krádež), jsou pro většinovou společnost nezpochybnitelné a kdo se podle nich nechová, je na něj nazíráno jako na vyvrhel, z čehož plynou sankce. Ona sama sebe nedokáže přinutit, aby najednou začala uznávat nové hodnoty, ale nechce vybočovat a dělat si problémy. Proto se chová tak, jak si myslí, že se to od ní očekává, aby vypadala před veřejností slušně a poctivě a aby jí to přineslo užitek.

Jáchym: Romové nemají přesné slovo, které by odpovídalo slovu pravda - pravda je to, co chceš slyšet. ... my jsme snad předali, že existují nějaké hodnoty a normy, že se jimi snažíme řídit a chceme po ní, aby se jimi také řídila. To neznamená, že je ona v hloubi srdce přijímá, to nám je jasné. ...Lucka nepřijala hodnoty většinové společnosti, ale velmi dobře ví, že je dobré tvářit se,...že jsou to hodnoty svaté a v životě se zachovat tak, aby jí to co nejvíce vyhovovalo.

Poukázala bych na Goffmana, který říká, že někdy se jedinec chová silně vypočítavě- chová se určitým způsobem jen proto, že si to žádá tradice, jeho společenské postavení. (Goffman, 1999: 14) Lucka se tedy strategicky snaží chovat tak, aby to vypadalo, že to myslí stejně jako Češi.

Je zajímavé, že vlastnosti, které Bartákoví označují jako „romské“, jsou z našeho pohledu kladné (veselost, smysl pro hudbu a tanec...) a ty způsoby chování, které by se mohly české společnosti zdát jako záporné, ospravedlňují tím, že ona je prostě „jiná“. Že za to vlastně nemůže, protože to má vrozené, protože Romové vnímají hodnoty odlišným způsobem, protože žijí přítomným okamžikem.

Také Novákovi poukazují na některé romské vlastnosti. Paní Hana mluví o vztahu k penězům. Lída nemá problém peníze ukrást, protože je zkrátka potřebuje (viz výše přítomný okamžik). Tonda to zas prožívá naopak. Když někdo teď něco potřebuje a já to mohu postrádat, klidně mu to dám (bez ohledu na to, že mi to třeba později bude chybět). U Lídy je ještě popisována vlastnost umění postarat se o malé děti s poukázáním na to, že v tradičních romských rodinách pomáhaly dcery s péčí o nejmladší sourozence.

Hana: ... ((typickej)) je vztah k penězům a to teda u obou. Liduška s tím, že je vezme,...ON JAKO, co má, to dává. ...Lída to utratí za drobnosti,...je schopna opravdu dát sto korun na,na nějaký dobročinný účel. ...Ona se strašně dobře stará o malý děti, jako o miminka, což bude ale možná taky romský, protože tam ty holky se staraj vždycky o ty menší děti.

Zde fungují stereotypy jako vysvětlení a ospravedlnění charakterizace.

Manžel paní Hany, pan Josef, považuje Tonda kvůli jeho vlastnostem za atypického Roma. Vidí u něj, že je cílevědomý, že se dokáže snažit a jít si za tím, což se neslučuje s prožíváním přítomného okamžiku. Zato Lída je přítomný okamžik vlastní. Jednak jí nedělá problém něco ukrást, jednak nedokáže šetřit, nechat si něco „na potom“ a jednak nemá výdrž, nesnaží se, nezapře, protože se jí TEĎ zrovna nechce. Přitom je ale pohybově velmi nadaná, dělá několik sportů, chybí jí ale snaha zabrat a vyhrát.

Josef: Řekl bych, že Tonda je atypickej ((Rom)). Tou svojí houževnatostí, tím že je cílevědomej. Je zvidavej. On není romská nátura ... Lída, ... , krade. Ale ona to tak nebere, ona žije okamžikem. S penězma je to prostě hrozný. Neudrží absolutně peníze. Jak nějaký má, hned jsou pryč, hned je vypustí. ... Je pohybově nadaná, ale nemá výdrž, nesnaží se, nerve se.

Novákovi (zvláště pan Josef) vnímají, že „romské vlastnosti“, které se u jejich dětí projevují, jsou spíše „záporné“ (především špatné hospodaření s penězi, vytrvalost).

3.6. Za koho se děti samy považují?

Považují se spíše za Romy, se kterými mají společnou barvu pleti nebo za „bílé“, u kterých byly vychovány, od kterých částečně převzaly pohled na svět, kteří jim ať již vědomě či nevědomě předávají své normy a hodnoty?

Lída jakékoliv myšlenky vytěšňuje. Nechce se o tom bavit, zřejmě jí toto téma není příjemné. Zůstává otázkou, zda si plně uvědomuje, že je Romka, ale nechce o tom mluvit a tváří se, že nic neví, na nic si nepamatuje a na nic nemá názor, nebo jestli svou romskou identitu vytěšnila natolik, že o ní v podstatě neví. Paní Hana sděluje zajímavou skutečnost.

Hana: Dokonce jednou se s někým hádala, že jsem jí porodila.

Přitom ale Novákovi Lída její původ netajili a vše jí hned po pravdě řekli. Navíc jí při přijetí do nové rodiny byly již čtyři roky, to znamená, že by sama mohla mít nějaké vzpomínky na dětský domov.

Tonda se považuje za Roma. Cítí k nim sounáležitost už kvůli předkům (a nic na tom nemění fakt, že původní rodinu nezná a že žije a je vychováván „bílou“ rodinou). Pro jeho identitu je podstatné, jako kdo se narodil a ne kde žije. Tento fakt je tedy nezměnitelný. Žít můžeme během života na mnoha místech, ale narodíme se pouze jedenkrát. Jeho identita je tedy jasná a neměnná.

M: A chtěl bys být radši Čech, nebo seš rád, že seš Rom?

Tonda: Tak já jsem rád, že jsem Rom. Protože mám plno předků.

Jeho konstruovaná identita má základ v pokrevních svazcích a společných kořenech a nezáleží přitom na tom, jak silně praktikuje na životě společnosti.

Maminka paní Hana mluví o svých dětech. Lída vnímá odlišnosti a má z nich strach. Potvrzuje, že Tonda se cítí být Romem. Cítí se být členem skupiny, cítí za ni určitou

odpovědnost, chce něco změnit. Na tento postoj má jistě vliv i to, že sami náhradní rodiče dětem říkají, že jejich identita je romská a snaží se je v tom podporovat (např. jim kupují nahrávky romské hudby...). Snaží se je vést k odpovědnosti za svou skupinu, k sounáležitosti za to, co se se skupinou děje. Podle Nováků nelze tvrdit, že na barvě pleti nezáleží, protože to není v reálném životě bohužel pravda. Většinová společnost na barvu pleti hledí. Jedinou možnost spatřuje paní Hana v tom, když menšina získá sebevědomí, silnou identitu, pak je možné něco změnit (např. přístup většiny k menšině apod.).

Její přístup je strategický. Identitu v podstatě definuje jako strategii zvládnání stigma.

Hana: Ona vnímá že jsou lidi, že jsou jiní, to určitě vnímá, ale spíš vnímá strach, jako z jinejch lidí. ...ale on se ztotožňuje s tou skupinou a cítí, že by se mělo, že by měla ta skupina nějak se chovat a on má takový jako velikášský plány, jak on to změni. Ale když se bude takhle chovat, tak nezmění nic, že jo, ale to mu zatím ještě nedošlo ...my je k tomu teda musím říct vedem a že jsou Romové, že mají svoji identitu a že jsou (.), že zkrátka když je člověk nějaký, tak se, tak si za tím má stát. ...Jako záleží na tom, jakou má barvu. Kdyby ta společnost byla natolik vyspělá, aby opravdu na tom nezáleželo, no tak to by bylo fajn, ale není to tak, takže dokud, jedine když získají sebevědomí jako skupina, tak pak to může k tomuhle dojít, ale kdo ví kdy.

Hana také tvrdí, že „zkrátka když je člověk nějaký, tak si za tím má stát“. Goffman říká, že stigmatizovanému se sice na jednu stranu tvrdí, že je stejně hodnotná bytost jako všechny ostatní, že není rozdíl, ale hned se dodává, že by neměl zradit svou skupinu. Zkrátka že je a přitom není stejný jako všichni další. Přitom ale ti, kdo ho o tom ubezpečují, nemohou se shodnout na míře, v jaké by měl prohlašovat, že je tím či oním. (Goffman 2003: 144) Obdobná situace se mi zdá v našem případě s romskými dětmi. Na jednu stranu se dětem jakoby oznamuje, že Rom je stejně „dobrý“ jako Čech, že v tom není rozdíl (pouze společnost to nevidí), ale hned se dodává, že by neměly zradit svou skupinu. Přitom některé podle rodičů romské chování se snaží výchovou změnit na „české“ chování - například hospodaření s penězi. Do jaké míry se tedy děti mají chovat jako příslušníci „bílé“ a „romské“ společnosti?! S tímto protimluvem se budou muset děti potýkat asi celý život.

Konstrukce identity Lucky je komplikovaná. Na jednu stranu si uvědomuje, že nemůže popřít, že je Romka už kvůli barvě pleti, a proto Romům připisuje některé kladné vlastnosti, aby z této příslušnosti něco vytěžila. Na druhou stranu nemá příležitost vidět Romskou elitu, vidí spíše Romy na okraji společnosti, u nichž jí vadí horší životní podmínky a některé projevy chování (zůstává otázkou, do jaké míry jí toto chování vadilo samo od sebe a do jaké míry pod vlivem náhradní rodiny). K Romům se tedy příliš hlásit nechce. Možná i proto, že jí připadá výhodnější být členem „bílé“ společnosti, že když jí bude uznávat „bílá“ společnost, může z toho vytěžit více výhod, bude mít život jednodušší a pohodlnější.

Lucka: ...já jsem asi tak, protože jsem v obouch jako věcech, tak si myslím, že jsem něco převzala od obouch. Jak u bílých, tak u hnědých.

M: A co od koho?

Lucka: Asi tak od bílých trochu chování slušnější a zase od těch Romů zase chování jako takový to, co se mi líbí, jo. Jako že jsou třeba hodný a tak. Jó, takový to, že prostě uměj pomoci jako ostatním a to se mi líbí a podle toho se já řídím a tak si říkám, mám svoje zásady, tak. ...

M: A myslíš teda, že víc patříš ke komu?

Lucka: Mmm, ani k jednomu, ... K ničemu moc tak nepřikláním.

I když se tedy snaží vymezit rozdíly mezi oběma skupinami, příliš jasnou hranici nemá. „Bílí“ jsou podle ní slušní (např. nekradou), ale Romové jsou víc solidární. Dle mého si od každého vybírá to, co se jí hodí a co se jí líbí. Všimněme si také, že Lucka mluví o „hnědých“ a ne o „černých“. Možná tak chce poukázat na to, že rozdíly mezi skupinami jsou ve skutečnosti menší nebo jen že ona je vnímá jako menší.

Velmi zajímavé vysvětlení nabízí bratr Martin, když tvrdí, že Lucka se považuje za Indku, protože když měla oblečené modré šaty, někdo jí řekl, že tak vypadá. To by mohlo pro Lucku řešit hned několik věcí. Vysvětlovalo by to její vzhled, ale zároveň by se distancovala od Romů, ke kterým se úplně hlásit nechce. Pravdou ale je, že sama Lucka se o této možnosti v celém rozhovoru ani náznakem nezmínila. Zřejmě si uvědomuje, že toto tvrzení je jistě zajímavé a exotické, ale nepříliš věrohodné, že by s ním před okolím neobstála.

Martin: No já si myslím, že se považuje za Indku. (smích) Tak to si myslím, protože jí někdo řekl, že vypadá jak Indka v modrejch šatech, tak od té doby si myslí, že je Indka. A JEŠTĚ ještě Romové pocházejí z Indie...

3.7. Budoucnost dětí

Jak vidí rodiče budoucnost svých přijatých dětí z hlediska jejich identity? Všechny rodiče vyjadřují obavy a shodují se v tom, že děti to rozhodně nebudou mít ve většinové společnosti jednoduché.

Bartákoví uvádějí jako důvod spíše tu skutečnost, že Lucka vlastně nepatří pořádně ani do jedné společnosti, že je všude tak napůl. Narodila se jako Romka, ale vychovali ji „bílí“. Anna si uvědomuje, že to musí být pro Lucku složité, protože vlastně nežije v přirozeném prostředí, jsou na ní kladeny nároky a očekávání „bílých“. Ale říká, že člověka nezměníš a že nedokáže změnit ani samu sebe a svou výchovu, že nedokáže Lucku vychovat „romsky“. Věří více ve vrozené dispozice než ve výchovu. Lucka to tedy bude mít těžké nejen při osamostatňování se, ale i při hledání životního partnera.

Anna: ...myslím si, že jako Lucka to nikdy nebude mít jednoduchý, protože tím, že vlastně vyrůstá v bílý rodině, tak my prostě jí neumíme vychovávat jinak ... Takže my jí tlačíme vlastně do hodnot, který jí jsou naprosto cizí (.) ale jinak to neumíme, no. ...vlastně nikdy nebude pořádně patřit ani do bílý společnosti ani do romský společnosti, protože bude vždycky tak někde mezi. ... že to prostě pro ní bude hodně těžký. Když bude mít jednou žít sama, myslím si, že pro ní i bude těžký si najít partnera, protože..prostě je taková napůl.

Je vidět, že Anna nepočítá s multikulturalismem, ale s nesnášenlivostí mezi skupinami. Neříká však, která skupina je „horší“ či „lepší“ nebo že by Romové byli v české společnosti hodnoceni podřadně.

Bartákovi se zřejmě snaží své Luce více vštěpovat „bílé“ normy, hodnoty a způsob chování než Novákovi. Rozhodně to ale neznamená, že by jí vědomě chtěli předělat a změnit na „bílé“ smýšlející a chovající se. Hezky to vystihuje Martin, když mluví o tom, že rozdílnost nemusí být překážkou, ale naopak obohacením. „Jinakost“ tedy může být kapitálem, být jiný totiž neznamená být horší.

Martin: No, myslím, že jsme se naučili (.) vidět, ... že ty geny který v sobě má, že se nedají úplně potlačit (.) .Že ten člověk se nedá předělat, když se dá do jiný rodiny, ale tu rodinu může obohatit tím, jak je jinej.

Martin také věří v „sílu genů“ víc než v sílu výchovy.

Novákovi zas staví na předpokladu, že česká společnost je stále dost rasistická na to, aby se ke všem chovala stejně a aby „barva pleti“ nehrála žádnou úlohu. Nepřímo je tak řečeno, že Rom je vnímán hůře než Čech. Zvláště Tonda to podle nich možná bude mít v budoucnu komplikované. Celá rodina ho hodnotí jako snaživého a inteligentního a pokud to bude chtít v životě někam dotáhnout, pravděpodobně bude narážet na bariéry. Lída se vzhledem k tomu, že se snaží své romství potlačovat, možná uchýlí k nějaké postranní vedlejší cestě tak, aby mohla využívat výhod obou společností a lehce „proplula“ životem (možná na hranici se zákonem).

Josef: Určitě s tím problémy budou. Protože naše společnost je strašně rasistická.... Tonda podle mě bude vidět, že je třeba i lepší než bílí, ale nebude uznáván. U Lídy se zdá, že své romství vědomě potlačuje. Asi si najde nějakou postranní cestičku.

Hana: Jako záleží na tom, jakou má barvu. Kdyby ta společnost byla natolik vyspělá, aby opravdu na tom nezáleželo, no tak to by bylo fajn, ale není to tak, takže dokud , jedině když získají sebevědomí jako skupina, tak pak tomůže k tomuhle dojít, ale kdo ví kdy.

Možná že právě Novákovi považují své přijaté děti opravdu více za Romy a jejich romství se snaží více podporovat a utvářet.

4. SHRNU TÍ A ZÁVĚRY

Narodili se jako Romové romským rodičům, ale ti je prakticky hned po narození dali do ústavu a dále již o ně neprojeví zájem. Jsou tedy celý život vychováváni českou společností. Tyto děti se při tvorbě své identity musí potýkat s dvojitou konfrontací. Nejdříve přišly z dětského domova do rodinného prostředí a zároveň se snaží najít si místo někde mezi českou a romskou společností. Jak si tedy konstruují svou identitu? Proti čemu se vymezují, s čím se identifikují? To byly mé základní výzkumné otázky.

Fischer-Rosenthal říká, že vždy když si tvořím svoje vlastní „já“, nacházím zároveň i „my“ a „oni“ (Fischer-Rosenthal 1997: 5). Důležité je jistě i to, jak vnímají identitu dětí jejich nynější náhradní rodiče, protože jejich názor určitě postoj dětí do značné míry ovlivnil.

Při příchodu do nové rodiny se všechny děti shodují v tom, že byly velmi překvapené z pro ně zcela nově uspořádané skupiny lidí. Do té doby totiž neměly příležitost žít v rodině, nevěděly, z jakých členů se skládá, jak se v ní chovat, jak komunikovat. Musely se naučit pomáhat a být solidární, zapomenout na „zákon smečky“ z dětského domova. Bylo třeba přizpůsobit se novým podmínkám, zvyknout si na to, že nyní jsou tu lidé, kteří mě, ač se to ze začátku zdá zvláštní, opravdu mají rádi a záleží jim na mně. Bylo třeba pochopit, že by pro mě měli znamenat víc než všichni ostatní a že k nim nyní patřím.

Zjistila jsem, že velmi záleží na postoji rodičů a na tom, jak vnímají své děti. Novákoví považují své děti za Romy a snaží se jejich romství utvářet. Tvrdí, že „zkrátka když je člověk nějaký, tak si za tím má stát“. Na druhou stranu zdůrazňují, že společnost je rasistická a že aby jejich přijaté děti ve světě uspěly, musí se chovat lépe než ostatní, tzn. „bíleji než bílí“. Dětem se tedy jakoby oznamuje, že Rom je stejně „dobrý“ jako Čech, že v tom není rozdíl, pouze společnost to nevidí, a proto se musí chovat lépe než „bílí“. Ale hned se dodává, že by neměly zradit svou skupinu. Do jaké míry se tedy děti mají chovat jako příslušníci „bílé“ a do jaké míry jako příslušníci „romské“ společnosti?! S tímto protimluvem se budou muset děti potýkat asi celý život. Goffman říká, že stigmatizovanému se sice na jednu stranu tvrdí, že je stejně hodnotná bytost jako všechny ostatní, že není rozdílu, ale hned se dodává, že by neměl zradit svou skupinu. Zkrátka že je a přitom není stejný jako všichni

další. Přitom ale ti, kdo ho o tom ubezpečují, nemohou se shodnout na míře, v jaké by měl prohlašovat, že je tím či oním. (Goffman 2003: 144) V konstrukci jejich identity lze nalézt strategie, jak zvládat „stigma Roma“.

Zdá se, že Lída o své identitě nemluví a nepřemýšlí. Možná má z rozdílných společností strach. Jisté je, že se o tomto tématu odmítá bavit.

Tonda vykazuje podle jeho náhradních rodičů známky vyšší inteligence a přemýšlivosti. Považuje se za Roma, protože k nim cítí sounáležitost přes předky (ačkoliv je osobně nezná), ale zároveň si uvědomuje, že Romové to v české společnosti nemají mnohdy jednoduché a přebírá strategii své matky o tom, jak toto stigma zvládnout - tzn. aby něco v životě dokázal (a to on chce dokázat), musí se snažit více než ostatní „bílí“. Jeho identita Roma je ukotvena v pokrevních svazcích, které jsou základním zdrojem etnické síly. Se svými předky se ale prakticky od narození nestýká. Etnicita tak vyvstává z něčeho, co bychom mohli nazvat konstruované primordality. (Cornell, Hartman 1998: 89-90)

Bartákovi naproti tomu upozorňují, že Lucka má v sobě zakódovaný jiný systém hodnot než většinová společnost a že proto, aby ve světě uspěla, je třeba, aby tento systém pochopila a alespoň „na oko“ se jím řídila. Nehodnotí Lucku primárně jako Romku, ale jako člověka, který stojí na hranici mezi oběma společnostmi a který vlastně nepatří pořádně ani do jedné. Ona sama tvrdí, že lidi nehodnotí podle „barvy pleti“, ale podle jejich činů. Kategorie „Rom“ pro ní není relevantní a sama se takto nechce typifikovat. Ve své výchově se Bartákovi snaží Luce předávat české hodnoty a normy. Jejím romství dávají průchod tak na polovinu. Na jednu stranu ji podporují v tanci a hudbě, ale na druhou stranu se z ní snaží dostat pryč ty romské postoje, které považují za špatné (např. postoj ke krádežím). Možná proto nebude Lucky budoucí život a hledání jejího místa v životě jednoduché.

Pamatuji si na zážitek, kdy jsme se celá rodina vracela z výletu v přírodě a zastavili jsme se v nějakém městě. Vyšli jsme z auta a matce Anně vyklouzlo z úst: „Upravte se trochu, vždyť vypadáme jak banda Cikánů“. A Lucka vyhrkla: „No dovo!!“ Na této události bych chtěla demonstrovat to, že Lucka se s Romy příliš neztotožňuje. Ona chápe, že k nim nějak patří, ale protože vidí spíše jen romskou spodinu, o to víc se k nim nehlásí. Goffman říká, že stigmatizovaný se snaží distancovat od těch, u nichž je stigma zřetelné více než u něj. (Goffman 2003: 124) K Romům se tedy příliš patřit nechce. Parafrázovala bych C. Szaló, který říká, že ambivalentní identita kulturně asimilovaných Romů se projevuje především tím, že svou romskou identitu nezdůrazňují, či ji dokonce zakrývají. (Szaló 2002: 192) Svou identitu tedy konstruuje tak, že si z obou společností vybírá tak, aby jí to přineslo co možná

největší užitek. Navíc se od Romů distancuje i přes vztahy v rodině. A to od té doby, kdy její náhradní bratr byl Romy okraden. Goffmann to vysvětluje tak, že čím více je stigmatizovaný spojen s „normálními“, tím více se sám vnímá nestigmaticky. (Goffmann 2003: 125)

Oboje rodiče pojmají logicky Roma z pohledu většinové společnosti. „Bílí“ tedy připravují Romy pro „bílou“ společnost. Děti si vytvářejí způsob, jak se vyrovnat s konstrukcí své identity - konverzi - tedy přijetí optiky většinové společnosti, kterou se dívají samy na sebe.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Barša, P. (2003): *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury

Cornell, S., Hartmann, D. (1998): *Ethnicity and race*. Pine Forge Press

Disman, M. (2002): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum

Fischer-Rosenthal, W. (1997): *Potíže s identitou: Biografie jako řešení některých (post)moderních dilemat*. *Biograf* (12): 61 odst.

Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1201>

Fraser, A. (1998): *Cikáni*. Praha: Lidové noviny

Gabal, I. (1999): *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G

Hartl, P. (1993): *Psychologický slovník*. Praha: Budka

Goffman, E. (2003): *Stigma*. Praha: SLON

Goffman, E. (1999): *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Ypsilon

Karhanová, K. (2001): *Sebeobraz a obraz Romů v dialogu s majoritní společností*, in: *Zdi a mosty, Česko – romské vztahy*, Šmídová, Olga, ed., Praha: ISS FSV UK a Sdružení Biograf

Lippmann, W. (1965): *Public opinion*. New York: Free Press

Marhoutová, J., Stýblová, M. (1982): *Osvojené dítě*. Praha: Knihovnička Vlasty, svazek 13

Matějček, Z. a kol. (1999): *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál

Matějček, Z. (1994): *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál

Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., Benešová, L. (2002): *Osvojení a pěstounská péče*. Portál: Praha

Matoušek, O. (1993): *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON

Nohejl, M. (2001): *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze : pojednání o východiscích fenomenologické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství

Okely, J. (1996): *Own or other culture*. London: Routledge

Radvanová J., Koluchová J., Dunovský (1980): *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství

Říčan, P. (1998): *S Romy žít budeme- jde o to jak*. Praha: Portál

SOCIOKLUB (2000): *Romové bydlení soužití*. Praha: SOCIOPRESS

Strauss, A., Corbinová, J. (1999): *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert

Synaková, K. (2001): *Cigáni – necigáni alebo keď si na nás zvykli*, in: *Zdi a mosty, Česko – romské vzťahy*, Šmídová, O., ed., Praha: ISS FSV UK a Sdružení Biograf

Szaló, C. (2002): *Proces kulturní asimilace a konstrukce identity „přistěhovalců“*, in: *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Georgetown, Masarykova univerzita

Romové- reflexe problému, soubor textů k romské problematice (1997): Praha: SOFIS

www.romove.radio.cz - články:

Romská rodina - anonym (26.2.2000), dostupné na adrese:
<http://www.romove.radio.cz/cz/clanek/18387>

Co se zachovalo a co změnilo - Davidová, E. (26.2.2000), dostupné na adrese:
<http://www.romove.radio.cz/cz/clanek/18571>

<http://www.rozumacit.cz/nrp.html>

PŘÍLOHY

SCÉNÁŘE ROZHOVORŮ:

Otázky pro rodiče:

- Vyprávějte mi prosím o tom, jak Vás to vůbec napadlo, vzít si romské dítě.
(Kdo s tím přišel první, jaká byla Vaše situace- pracovní, bytová, s dětmi)
- Kdo všechno o přijetí rozhodoval, kdo do toho mohl mluvit?
- Jak probíhaly přípravy na přijetí?
- Jak proběhlo samotné převzetí dítěte?
- Jaké byly první reakce okolí?
- Jaké byly první Vaše reakce?
- Jaké byly první reakce dítěte?
- Překvapilo Vás něco? – na chování dítěte
- Jak jste si na sebe zvykali?
- Jak bylo dítě a i Vy přijato okolím?
- Jak se dítě začlenilo?
- Pomáhal Vám někdo ve výchově- širší rodina...?
- Jaké jste měli radosti a problémy ve výchově?
- Co dítěti jde, s čím má naopak problémy?
- Co byste řekli, že jsou romské vlastnosti, se kterými jste se museli vyrovnat?
- Co si myslíte, že se Vám podařilo vštípit, jaké hodnoty předat? Je to vůbec možné?
- Myslíte, že dítě rodinu a její fungování změnilo a jak?
- Jaký má dítě postoj ke své minulosti? (Setkalo se se svými biologickými rodiči, komunitou...?)
- Jak vidíte jeho budoucnost?
- Jak byste toto celé období shrnuli? Jak to dnes vidíte, když se podíváte zpět?

Otázky pro dítě:

- Na začátek:
- Jak se máš? Jak bylo dnes ve škole?
- Baví tě to ve škole? Co nejvíc a co nejmíň?
- Jde ti to ve škole?
- Máš nějaký koníčky? Co tě baví, co ti jde?
- Kde máš nejlepší kamaráda – ve škole, v kostele...?
- Čím bys chtěl jednou být?

- Pamatuješ si na to, jak jsi přišel do této rodiny? (Věděl jsi o tom dopředu- těšil ses?)
- Vzpomínáš si na něco z dětského domova?
- Překvapilo tě něco? Co bylo najednou jinak?
- Jak se k tobě chovali rodiče a sourozenci, jak jste si rozuměli?
- Jak sis hledal nové kamarády? Šlo to nebo to bylo těžký?
- Myslíš, že jsi rodiče zlobil nebo jsi byl hodný? (S čím byly největší problémy?)
- Jak si dnes rozumíš s rodiči a sourozenci?
- Viděl jsi někdy biologické rodiče?
- Měl jsi problémy s tím, že jsi Rom?
- Co si myslíš o Romech, jací jsou?
- Je rozdíl mezi Romy a bílými?
- Oženíš se za Romku nebo bílou?
- Kam víc patříš – mezi Romy nebo bílé?
- Co tě baví, jaké máš zájmy?
- Jsi tady spokojený, máš tuhle rodinu rád?
- Jsi rád, že jsi tady a ne v DD? Proč?

Otázky pro sourozence:

- Věděl jsi o tom, že si vezmete romské dítě předem? Co sis o tom myslel? Kolik ti bylo let?
- Kdo o přijetí rozhodoval, kdo do toho mohl mluvit?
- Pamatuješ si na příchod nového sourozence?

- Jak jsi na to zprvu reagoval? První zážitky?
- Změnilo se s příchodem něco? (vztahy v rodině, zvýšené nároky na pomoc...)
- Jak mu to šlo zprvu ve škole- učení, kamarádi?
- Jak mu to jde dnes?
- Jak ho brali kamarádi?
- Jak ho berou dnes?
- Pomáhali s výchovou nějakí další lidé?
- Měl jsi nebo máš s ní/m nějaký větší problém?
- Máš s ní/m pozitivní zkušenost, dobrý zážitek?
- Zkušenosti ze společného dětství?
- Myslíš, že se u ní projevují nějaké typicky romské prvky chování?
- Měl/a se svým Romstvím někdy problém?
- Jaký má k Romům vztah? (Kým se považuje být?)
- Myslíš, že existují rozdíly mezi Romy a bílými? Jaké?
- Co naopak se jí podařilo vštípit- jaké hodnoty, vlastnosti rodiny, bílé společnosti?
- Kde má nejlepší kamarády?
- Jak si spolu dnes rozumíte?
- Jak si rozumí s rodiči?
- Jsi rád, že k vám patří?

Projekt bakalářské práce

Název:

Identita romského dítěte v bílé rodině.

Námět:

Toto téma je velmi zajímavé a problematické. Není ani Čechem, ani Rómem, kam tedy vlastně patří? „Bílí“ ho neberou a Rómové mu nevěří. Za co se považuje on sám? Za co ho berou jeho blízcí a nechávají mu prostor svobodně utvářet svou identitu? Jak se začleňuje do společnosti, jaké kamarády si vybírá (Čechy nebo Rómy)? Jaké jsou zkušenosti s Rómskou komunitou (biologickými rodiči)? To jsou otázky, na které bych se pokusila hledat odpovědi v konkrétních případech.

Metoda:

Chci dělat hloubkové polostrukturované rozhovory (natačené na diktafon) se samotným dítětem, jeho náhradními rodiči a sourozenci (s každým zvlášť a nejlépe o samotě). Tyto rozhovory budu dále interpretovat a analyzovat. Použiji kvalitativní metodu- analýzu biografických rozhovorů. Budu data kódovat a hledat kategorie, do kterých bych je zařadila. Interpretace nakonec předložím respondentům a nechám je, aby se k tomu vyjádřili, aby interpretovali své interpretace (triangulace).

Respondenty si budu vybírat tak, aby splňovali požadavky. Mělo by se jednat o úplné české rodiny (tzn.oba rodiče a děti), které si vzaly do pěstounské péče romské dítě a s tímto dítětem již žijí nejméně 5 let ve společné domácnosti.

Předběžná literatura:

- Balvín, Jaroslav: Romové a dětské domovy, Hnutí R, Ústí nad Labem, 1997
- Balvín, Jaroslav: Romové a majorita, Hnutí R, Ústí nad Labem, 1997
- Balvín, Jaroslav: Romové a volný čas, Hnutí R, Ústí nad Labem, 1997
- Bakalář, Petr: Psychologie Romů, Votobia, Praha 2004
- Bandysová, Marta: Romové, bydlení, soužití, Socioklub, Praha, 2000

- Daniel, Bartoloměj: Dějiny Romů, Pedagogická fakulta univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc, 1994
- Davidová Eva: Romové a česká společnost, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, Praha, 2001
- Fonseca, Isabel: Pohřbí mě ve stoje, Slovart, Brno, 1998
- Jakoubek, Marek: Romové- konec (ne)jednoho mýtu, BMSS-Start, Praha 2004
- Lavička, Vojtěch: Romská duše, časopis
- Marhoutová Jana, Stýblová Marie: Osvojené dítě, Knihovnička Vlasty, svazek 13, Praha 1982
- Matějček, Zdeněk: Náhradní rodinná péče, Portál, Praha, 1999
- Matějček, Zdeněk: O rodině vlastní, nevládní a náhradní, Portál, Praha 1994
- Mikulášková, Marta: Stručné dějiny Romů v Čechách a na Slovensku, In: Fraser, Angus: Cikáni, Lidové noviny, Praha, 1998
- Navrátil a kol: Romové v české společnosti, Portál, Praha 2003
- Nečas, Ctibor: Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech, vydavatelství University Palackého, Olomouc, 1997
- Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes, Universita Palackého v Olomouci, Olomouc, 1999
- Okely, Judith (1996): Own or Other Culture, London, New York: Routledge
- Pekárek, Pavel: Romové- reflexe problému, Sofis, Praha, 1997
- Rasmunssenová, Nelly: Národnosti v České republice, Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, Edice Regis, Praha 1993
- Radvanová J., Koluchová J., Dunovský: Výchova dětí v náhradní rodinné péči, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1980
- Řezáčová, Vendula: Romové a Gadžové, Praha 2003 (diplomová práce)
- Šišková, Tatjana: Menšiny a migranti v České republice, Portál, Praha, 2001
- Šmídová, Olga: Zdi a mosty: Česko a romské vztahy, ISS FSV UK, Sdružení Biograf, Praha, 2001
- Biograf Romové mezi gádži, gadžové mezi Romy, listopad 2003, č.23
- (Svět zvláštní školy)

Novinové články a stati :

- Titzlová Marcela: Růžové brýle adopci nesluší, In: MF Dnes Víkend, 21.2.1998, strana 1 a 3

- Tvarůžková Lucie: Pěstounská péče: bláznovství nebo byznys? In: Lidové noviny, 19.6.1999, strana 29

Konzultant:

PhDr. Olga Šmídová